

Ką parodė Kalbos švaros dienos (3)

Dar gana margi televizijų **kirčiavimo** reikalai. Tą margumo išpūdį kelia nenorminio kirčiavimo įvairovė. Tas pats žmogus to paties tipo žodžius vieną kartą kirčiuoja vienaip, kitame sakinyje jau kitaip. Net tas pats žodis kartais iš to paties kalbėtojo burnos skrenda visais įmanomais (ir neįmanomais) kirčiavimo pavidalais. Pvz., žodį *didvyris* teko girdėti tą patį asmenį kirčiuojant ir *didvyris*, ir *didvỹris*, ir *didvỹrius*, ir *didvyrius* (šis linksnis taisyklingai!). Šie visi svyravimai trukdo apibendrinti kirčiavimo polinkius ir leidžia daryti tik apytiksles išvadas.

Iš visos įvairovės atsirinkti būdingiausius dalykūs sunku ir todėl, kad kirčiavimas yra vienintelė kalbos kultūros sritis, kur nėra nustatyta didžiųjų kalbos klaidų statuso. Mėginimai sudaryti tokių klaidų sąrašą nebuvo sėkmingi ir čia žioji didelė viso kalbos ugdomojo darbo spraga.

Prieš imantis nagrinėti konkrečius kirčiavimo normų dalykūs reikia pasakyti, kad klausant televizijų laidų kalbos nebuvo užrašinėjami smulkūs variantiški nesisteminiai kirčiavimo atvejai. Iš anksto susitarta rinkti tik sisteminius normų pažeidimus, kurie nesutinka su bendrinės kalbos kirčiavimo sistema. Nebuvo stengiamasi įsiklausyti į tuos atvejus, kurie fiksuoti Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pastarųjų metų kirčiavimo rekomendacijose. Bent iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad tos rekomendacijos yra pasiekusios tik labai jau retus, gal net išimtinius televizijų žmones, o daugumai jos dar nėra girdėtos (gal ir neaktualios). Šį kartą svarbiausia kalbėti apie bendruosius sisteminius kirčiavimo dalykūs, o smulkesni posisteminių ar net atskirų žodžių kirčiavimo atvejai yra siekiamybė, ateities reikalas; dabar būtina sutvirtinti pačią sistemą ir iš viešosios vartosenos kuo greičiau šalinti su ta sistema niėkaip nesuderinamus kirčiavimo variantus.

Tokių su bendrinio kirčiavimo sistema nesuderinamų dalykų būtų bent trys: kirčio atitraukimas, tam tikri kirčio nukėlimo polinkiai ir kai kurie kirčio perkėlimo atvejai.

* * *

Kirčio atitraukimas iš tam tikrų vardažodžių linksnių ir veiksmažodžių asmenų galūnių į šaknį (kamieną) yra perėjimas iš bendrinės kalbos sistemos į kitą – miesto kalbos ar tarmės sistemą. Daugiau pasitaiko vardažodžių, ypač daiktavardžių kirčio atitraukimo klaidų, mažiau veiksmažodžių. Apie būdvardiniųrieveiksmių kirčio atitraukimą iš galūnės į šaknį (pvz.: *pasj̄viai*, *aktj̄viai*, *núošj̄rdz̄iai* ir pan.) čia nekalbėsime, – tokių atvejų televizijose nemaža, tačiau mums turėtų rūpėti bene svarbesni daiktavardžių kirčio atitraukimo dalykai.

Pats aktualiausias yra kirčio atitraukimas iš daiktavardžių vienaskaitos įnagininko ir vietininko, daugiskaitos galininko ir, žinoma, vienaskaitos vardininko galūnės *-a* į priešpaskutinį *a* ir *e* (atviruosius) balsius turintį skiemenį. Mat visi šie atvejai yra gryno žargonų pavyzdžiai, neturintys atitikmenų lietuvių kalbos tarmėse. Jei kurioje tarmėje tuose linksniuose kirtis ir atitraukiamas, tai kirtį gavę balsiai nepailgėja (pvz., sakant *su m̄ama* ~ *su mamà*, *su Ant̄anu* ~ *su Antanù*). Pailgėję balsiai *m̄ama*, *Ant̄anu* yra kirčiavimo žargonas. Šis reiškinys į bendrinę vartoseną eina iš miesto kalbos.

Gerai, kad tokių atvejų beveik nėra žinių, informacinių laidų kalboje. Jų daugiau įvairiose pokalbių ir jau daug pramoginėse ir sporto laidose. Reikėtų įsidėmėti, kad čia visai nesvarbu žodžių kilmė: ir lietuviški, ir kitų kalbų kilmės žodžiai paklūsta tiems patiems bendrinės kalbos dėsniams. Taip pat nėra jokio skirtumo tarp bendrinių ir tikrinių daiktavardžių. Štai keletas pavyzdžių: *āctu* (=actū Jovita Valeikaitė), *detāles* (=detalės Edmundas Jakilaitis), *kādrus* (=kadrūs Joana Lapėnienė), *romānu* (=romanū Nomedas Marčėnaitė); *Āsta* (=Astā Rūta Mikelkevičiūtė), *Renāta* (=Renatā Nomedas Marčėnaitė), *Šliāžu* (=Šliažū Robertas Petrauskas); *dēglus* (=deglūs Robertas Petrauskas); *mēstus* (=mestūs Julija Šliažienė), *rāstus* (=rastūs Monika Petrulienė).

Dešimtimis tokios klaidos ėjo per pasaulio futbolo čempionato rungtynių translacijas (pvz., *Gāna*, *Zinedīnu Zidānu*, *Trinidādu ir Tobāgu*, *Trinidāde ir Tobāge*, *Vladikaukāze* ir kt.). Naujojo Seimo pirmininko pavardė iš pradžių, rodos, tik LTV buvo kirčiuojama taisyklingai, o per kitas televizijas, net per žinių laidas, vis ėjo *Muntīānu*, *Muntīānu* (tebėra ir kitokių svyravimų: *Muntījanas*, *Muntjanas*). Atėjo nauja TV3 sporto laidos vedėja Vlada Musvydaitė ir pradėjo leisti į eterį *su Antānu Sireīka*...

Daug įvairių kitokių kirčio atitraukimo atvejų. Kai kurių niėkaip kitaip nepaaiėskinsi, tik aplaidumu, bendrinės kalbos dėsnių nepaisymu. Išmolti taisyklingai kirėiuoti tikrai nesunku. Pavyzdžiui, nereikia didelio mokslo įsidėmėti, kad iš galūnės kirtis negali bėti atitraukiamas į priešpaskutinį trumpą skiemenį: *pūses* (=pusės), *visus* (=visūs). Čia dera prisiminti ir priesaginiūs tokio tipo žodžius, pvz.: *siūstūvus* (=siūstuvūs), *dieniniu* (=dieniniū). Toliau eitu kiti jau ilguosius balsius ar dvigarsius priesagose turintys žodžiai, pvz.: *varžōvus* (=varžovūs), *daininiėkus* (=dainininkūs), *Danguōle* (=Danguolė) ir pan. – čia įsidėmimā priesagų priegaidė. Sunkiausia išmolti kitus, į šią grupę neįeinančius žodžius, ypaė jeigu neskiriame priegaidžių arba jas sunkiai skiriame. Tad čia reikia individualaus darbo ir neretai pagalbos iš šalies (atkreipti dėmesį, pamokyti ir pan.). Jų, tokių pavojingų žodžių, yra daug, bet klaidų daroma mažiau negu anais atvejais (klysta paprastai tik tie kalbėtojai, kurie ir daug kur kitur atitraukia kirtį), pvz.: *sōde* (=sodė), *su dėde* (=dėdė), *rūbus* (=rūbūs, nors geriau vartoti *drabužiūs* – ir kirėiuoti lengviau...), *žymius* (=žymiūs), *kuōlu* (=kuolū), *Diėvu* (=Dievū).

Visai taip pat įsidėmimas ir iš kitų kalbų atėjusių žodžių kirėiavimas. Išmolti taisyklingai kirėiuoti čia net lengviau, nes viskas susidėlioja į formaliās taisyklės, pavyzdžiui, pagal trumpuosius balsius (*pōstus* = *postūs*); pagal trumpuosius arba ilguosius priesagų balsius (*kolektīve* = *kolektyvė*).

Apskritai mūsų televizijose nuoseklaus kirėio atitraukimo kaip ir nėra – atitraukiama nenuosekliai ir gana sumišai; tai rodo, kad ne iki galo suprasti bendrinės kalbos dėsniai arba jie jau gerokai išklibė. Pavyzdžiui, gana gerai kirėiuojantis Linas Kunigėlis taisyklingai sako *susidūres su varžovū*, bet netaisyklingai *matydami grėsmingus varžōvus*. Tokių pavyzdžių visur tikrai daug, net nesitikėta tiek išgirsti. Jie visi rodo kirėiavimo sistemos netvirtumą ir įgūdžių stokā. Paprastai tie, kurie daugiau klaidų daro kituose kalbos lygmenyse, palyginti prastai ir kirėiuoja. Iš tokių daug kur kirtį atitraukiančių televizininų ypaė nurodytini Agnė Armoėkaitė, Audrė Kudabienė, Rūta Mikelkevičiūtė, Marijonas Mikutaviėius, Jovita Valeikaitė.

* * *

Kirčio nukėlimas yra ne mažiau bendrinės kalbos kirčiavimo sistemą žeidžiantis reiškinyis negu kirčio atitraukimas. Gal net labiau, nes jis beveik negali būti paremiamas lietuvių kalbos tarmių duomenimis (tarmėse yra tik paskirų atvejų ir pasitaiko tik pakraštiniuose, su slavais sueinančiuose plotuose). Antra vertus, kirčio nukėlimu naikinama tradicinė keturių kirčiuočių bendrinės kalbos sistema ir verčiama nauja dvikirčiuotė sistema. Tai susiję su kai kurių žmonių priegaidžių nykimu, bet kaip tik priegaidės prasčiau skiriantys ar jų visai neskiriantys televizijų kalbėtojai tokių klaidų darė mažiau negu gerai priegaidės skiriantys televizinininkai. Jų klaidų šaltinis, – be abejo, miesto kalba, kur šis procesas yra smarkiai pažengęs į priekį. Tad jeigu miesto kalba neprastai priegaidės skiriantiems žurnalistams yra padariusi apčiuopiamą poveikį, tai rodo, kad jų kirčiavimo sistema nėra labai tvirta ir jos valdymas paviršinis, daugiau išmoktas, o ne perprastas, įsisąmonintas.

Kalbamųjų kirčiavimo klaidų, kurias be kokios pražangos galima vadinti žargono apraiškomis, daroma vartojant trečiosios kirčiuotės vardažodžius. Tą kirčiuotę naikina į vienaskaitos įnagininko ir (arba) į daugiskaitos galininko galūnę nukeliamas kirtis, pvz.: *su paramà (=pārama), su kelmù (=kėlmu), kelmùs (=kėlmus)*.

Šitokio tipo klaidų daroma vartojant daiktavardžius, būdvardžius, skaitvardžius, dalyviūs, kartais įvardžius. Kad dar dažnai nemokama tinkamai kirčiuoti įvardžių *koks, toks, joks (kokiù, tokiù, jokiù = kókiu, tókiu, jókiu; daugiskaitos galininkas kókius, tókius, jókius)*, būtų galima pateisinti gyva tų žodžių vartoseną kai kur tarmėse, bet kitais atvejais jokių pateisinių rasti negalima. LTV žmonės jau, rodos, visi išmoko sakyti *su Lietuva* (dažniausiai ir kitose televizijose), bet kitų žodžių ydingas kirčiavimas ne mažta, o plinta. Jau minėtas negeras skaitvardžio *vienas* kirčiavimas *vienù (=vienu), vienùs (=vienus)*, plinta sakant *su pirmù (=pirmu), giesmès (=giesmes)*. Kiti pavyzdžiai: *dulkès (=dūlkes Renata Plumpienė), kumščiu (=kūmščiu Rimvydas Paleckis), su „Rytù“ (=„Rýtu“ Laima Janušonytė), tiltù (=tiltu Rokas Žilinskas), žirgùs (=žirgus Aurelija Razmaraitė), daržinès (=dažinès Marijonas Mikutavičius), aštuonìs (=aštúonis Jūratė Anilionytė), su mažumà (=māžuma Jolanta Paškevičiūtė), su pamainà (=pāmaina Saulenis Pociūnas), su „Sūduvà“ (=„Sūduva“ Robertas Petrauskas), su šypsenà (=šýpsena Agnė Armoškaitė; šis žodis išvis kirčiuojamas pastoviai, o ne pagal 3^b kirčiuotę), tapo neatskiriamà (=neàtskiriamà) dalimi (Asta Kažukauskienė), paskirtù (=paskirtu Darius Kuodis), išdirbtàs (=išdirbtas Reda Šležienė), girtùs (=girtus Lavija Šurnaitė).*

Deja, reikia apgailestauti, kad toks kirčiavimas viešose vietose smarkiai plinta; anksčiau tiek daug pažeidimų nebūdavo. Kur neplis, jei taip dažnai girdim sakant ir kokį Seimo narį, ir skaitomuose prekybos centrų skelbimuose, ir daug kur kitur. Paskambinus į „Omnitel“ paslaugų valdymo centrą atsakiklis kalte kala *naudodamiesi paslaugà (=pāslauga)*. Kala ir daug kam įkala, o kas visa tai išgaudys, taip ir neišneša galva.

* * *

Iš daugelio **kirčio perkėlimo** atvejų, kuriais paprastai ne pažeidžiamà visa bendrinės kalbos kirčiavimo sistema, o tik nusižeñgiama posistemio normai, ypač minėtinas nevykęs polinkis priešdėlinių neveikiamųjų būtojo laiko dalyvių kirčiuoti ne priešdėlį, o tvirtagalę ar trumpą šaknį, pvz.: *pateiktas (=pàteiktas)*, *atsuktas (=àtsuktas)*. Taip pažeidžiamà ne tik šio tipo žodžių kirčiavimo norma, bet ir visa sistema, juolab kad kartais čia įsipina ir žargoninio kirčiavimo ydų (*praeitu = pràeitu*, *pranėštus = pràneštus*). Antra vertus, nors tarmėse siaurai pasitaiko tokio kirčiavimo dalykų, jie negalėjo paveikti tų kalbos vartotojų, kurie su ta šnekta ar apskritai tarmėmis neturi nieko bendra.

Apie šį palyginti naują kirčiavimo reiškinių buvo rašyta „Gimtojoje kalboje“ daugiau kaip prieš dešimt metų (Rita Miliūnaitė. Netikęs kirčiavimo polinkis (*pateiktas, atsuktas...*) – GK 1993 2 8–11), norėta atkreipti ypač TVR kalbėtojų dėmesį, bet pastangos neduoda rezultatų. Lietuvos televizijose ir toliau nenormiškai kirčiuoja ir vyresnieji, ir jaunesnieji, pvz.: *išpirktas* (=išpirktas Darius Kuodis), *išsiūstas* (=išsiūstas Austė Juškėnaitė), *išsuñktas* (=išsunktas Tautvydas Meškonis), *paruōstas* (=pàruoštus Livija Gradauskienė, Marijus Žiedas), *pratęstas* (=pràtęstas Joana Lapėnienė) ir kt. O ko verti buvo futbolo komentatoriaus Rimo Mackevičiaus nuolat beriami *pakeistas, pasiriñktas, sužaista, pranėšta* ir daugelis kitų...

Šis atvejis pirštu prikišamai rodo, kad nemaža kalbininkų pastabų tiesiog nepasiekia adresato. Kalbos normų sklaida iš tiesų darosi problemiška. Kas čia turėtų imtis iniciatyvos pristabdyti kalbos normų griūtį? Kalbos inspekcija, kalbos tvarkytojai ir redaktoriai, o gal dar kokia mūsų neatskleista jėga?

* * *

Kiti kalbos dalykai – **žodyno ir gramatikos** normos – taip pat nekelia didelio džiaugsmo. Normų pažeidimų klausiant televizijų kalbos pasirinkta apščiai ir labai įvairių. Jų nėra didelės prasmės skirstyti ar nagrinėti, nes tai daroma ir dažnose rāšomosios kalbos recenzijose, šiaip straipsniuose, be to, tie patys dalykai žymimi Valstybinės kalbos inspekcijos pranešimuose televizijoms (raštuose televizijų vadovybėms ir „Respublikos“ laikraščio priede „TV publika“). Nerimą kelia kitkas – nuolat kartojamos tų pačių žmonių tos pačios klaidos. Pavyzdžiui, kiek prirašyta dėl *kažkas tai, kažkoks tai, kažkur tai, kažkada tai* ir pan. vartojimo (tai net ne aukštesnio lygio kalbos kultūros objektas, o elementarus mokyklinio, net pradinio mokymo dalykas), bet kur tau: jeigu tik kiek laisvesnis pokalbis, tuoj ir liejasi tie įvardžiai irrieveiksmiai su slaviškai prikergtu *tai*. Kiek jų prisako Nomeda Marčėnaitė, Rūta Mikelkevičiūtė, Marijonas Mikutavičius, Helena Strazdauskaitė ir kiti, ir kiti...

Ar viešojo kalbėjimo meistrai (tokie jie turėtų būti!) tokie inertiški ir nepajėgūs, kad visai nevaldytų savo kalbos srauto ir minties pauzes nuolat kaišiotų parazitiniu žodeliu *reiškia* (kiti dar kirčiuoja *reiškia*). Antai be jo niekaip neišsiverčia gerą prigimtine tartį turintis Audrius Siaurusevičius, be visa to, ar ne vienintelis visose televizijose tebevartojantis įterptinį žodį *bendrai*, laidantis kalbos nemokėlių atpažinimo ženklą *ta prasme*, neišsiverčiantis be *kad* su bendratimi tikslui reikšti. Apmaudu, kad ta konstrukcija (*kad* + bendratis) įlenda į šiaip gramatikos požiūriu taisyklingą Tautvydo Meškonio ar Rūtos Lankininkaitės kalbą. Tik aiktelti tenka, kai iš pavyzdgingiausio žurnalisto Virgio Valentinavičiaus lūpų išsprūsta (ir ne vieną kartą!) verstinis vietininkas *tame tarpe*.

Kalbant visko greit prasprūsta, ypač jei kalba menkai prižiūrima. Ko, rodos, reikia žinių pranešėjams – taisyklingai skaityk tekstą ir viskas bus gerai. Bet užtenka nusukti akis nuo to teksto ir pasakyti ką nors savo – tuoj lenda į paviršių kad ir toks elementarus vertalas kaip *neužilgo* (Rimvydas Paleckis, Rokas Žilinskas). Ir daugiau visko lenda. Jau kitus žodžius baigia nustelbti mados žodžiai *panašu, pakankamai*, visai įsitvirtino ne savo reikšme vartojamas įvardis *kažkas* (*noriu dar k a ž k a gero tau padaryti*), televizijų vartosenoje grėsmingai tvirtinasi pažyminiu einantis žodžių junginys vertalas *taip vadinamas*. Matyt, normintojų bus padaryta klaida neįtraukus šio vertinio į didžiųjų kalbos klaidų sąrašą, o televizijų žmonėms turbūt jau ir užmirštas griežtas šio vertinio vertinimas „Kalbos praktikos patarimuose“.

Ką darysim su *gaunasi, jei* su bendratimi sąlygai reikšti, kurie jau tapo televizijos žurnalistų norma? Ar mosime ranka į šiuos didžiųjų kalbos klaidų sąraše esančius faktus? Tikriausiai taip, nes jau turbūt nieko ir nebestebina tokie televizijų kalbos „perlai“ kaip „TV pagalbos“ pasakojimai apie *chalymą* ir pamokymai, kaip reikia *chalymyti*. (Kalbu ne apie humoro laidą, bet niekas nežino – nėra tyrimų – kokį poveikį jų žargono dalykai darė ir tebedaro jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikams, žiūrintiems tas laidas.)

* * *

Niekas nėra tyręs, kaip patinka televizijų žiūrovams žurnalistų **kalbos etiketo** dalykai. Man, pavyzdžiui, nepatinka, kai į mane koks nepažįstamas žmogus gatvėje kreipiasi ar atsako familiariai arba per pusę žodžio mane nutraukia. O televizijose tai visai įprasta, tarsi kompanija alų gertų prie vieno stalo. Labai nejauku, kai žurnalistas per interviu vis pritaria miegamojo ištiktukais *aha, uhū, jo, nu, vat*, o dažnas, negebėdamas kaip formuluoti mintį, verčiasi varganuoju *ta prasme*. Netinka rimtūs laidos vedėjai atsisveikinant sakyti *iki* – tenenuvertina jis savęs tardamas, kad vaikams šnekėjo. Ir jau visai nebemokama lietuviškai dorai padėkoti. Rodos, jau retai kas tesako rusiškai surestą formulę *didelis ačiū* (girdėta per „Tango TV“), bet nelietuviškai dėkoti *ačiū labai* šiandien įprasta kaip niekad. Seniau tą nelietuvišką žodžių tvarką skatino rusų kalba, dabar dar neišgyvendintą rusišką madą sutvirtina anglų kalba. Ši nelietuviška formulė yra tikras vertinys, stumiantis iš kalbos senąją tradicinį dėkojimą *labai ačiū*. Televizijose jau lyg ir naujiena būtų lietuviškai sakyti. Atvirksčiai sako beveik visi, net kultūros laidų vedėjai, net Stanislovas su Loreta „Gerame ūpe“, net Lietuvos prezidentas. O pavakariais LTV vaikų laida irgi kone kasdien kalte kala mažiesiems *ačiū labai, ačiū labai, ačiū labai...*

Nemokėdami kaip reikiant padėkoti, negebame ir tinkamai paprašyti. Tai šen, tai ten vis išgirsti sakant *pasakykite prašau, pasakykite prašom*. Tokia žodžių tvarka nelietuviška, ji keičia seną tradicinį lietuvišką posakį *prašom pasakyti*. Kartais koks žurnalistas majestotiškai pereina prie veiksmožodžio daugiskaitos *prašome pasakyti*. Tai dirbtinis, niekam tikęs prašymas, atsiradęs netinkamai logizuojant kalbos reiškinius ir dabar skatinamas iškabų įvairiose viešosiose vietose – bankuose, prekybos centruose, transporto stotyse ir kitur (*prašome priėti prie langelio po vieną; prašome atidžiai perskaityti ir pan.*).

Tad galėtume sakyti, kad mums iki kalbos etiketo kultūros dar gana toli. Todėl ir kyla klausimas: kas turi rūpintis viešojo etiketo kalbos dalykais? Jeigu mokykla vaikų neišmoko, gal galėtų imtis įvairios kalbos tarnybos? Sakoma, kad tautinė kalba savastį pradeda prarasti

pirmiausia pereidama prie kitoms kalboms būdingo etiketo ir keisdama tradicinį vardyną kitų tautų vardais.

Išvados

1. Kad ir neišsamus, nevisapusiškas, gerokai fragmentiškas žvilgsnis į Lietuvos televizijų kalbos kultūros dalykùs leidžia teigti jose esant nykù šnekamòsios kalbos vaizdà, keliantì ispùdì: trùkinèja tradiciniai bendrinès kalbos sistemos ryšiai, kai kur prieinama prie kalbos išsigimimo ribos.

2. Baugina tas faktas, kad vis daugiau per televizijas girdèti kalbant puskalbe, kuri apibùdinama pirmiausia tarties, o paskui ir kirèiavimo žargonù, skurdžiu žodynu ir gausybe visòkiù rùšiù kalbos klaidù.

3. Televizijù vadovams iškyla pasirinkimo reikalas: ar jù programose bus toliau toleruojama puskalbè, ì priekì stumiami nuolat tas paèias kalbos klaidas kartojantys žurnalistai. Reikia aiškiai pasakyti, kas viešai kalba bendrinè kalba, o kas nebendrinè, nusprèsti, ìvertinti ìvairios kilmès akceñto platintojus, nesvarbu ar jis bûtù slaviškas, ar žemaitiškas (Salomèja Pranaitienè), suvalkietiškas (Judita Liukaitytè) ar rytietiškas.

Televizijù žurnalistai turètù daug daugiau prisidèti prie taisyklingos bendrinès tarties propagandos, nes bendrinès tarties baras yra pati silpniausia kalbos kultùros sritis, beveik nekontroliuojama kalbos priežiùros institucijù, sustabarèjusi kodifikacijos požiùriu ir per menkai ugdoma žurnalistù rengimo mokyklose.

4. Atrodo, kad kalbos dalykais daugiau rūpinamasi Lietuvos televizijoje. Jos ir laidù vedèjai, korespondentai tarsi daugiau stengiasi, kartais matyti aiškiù pastangù taisyklingai tarti, kirèiuoti, vartoti norminius žodžius ir konstrukcijas. ì kitas televizijas perèjè LTV darbuotojai paprastai daro kalbos atžangà, ne tik netobulèja, bet ir gerokai apsileidžia.

5. Reikètù išsiaiškinti televizijù kalbos tarnybù (tvarkytojù, redaktoriù) darbo apimtì, dalykinè kompetencijà, tùrimas tèses sprèsti esminiùs kalbos vartojimo klausimus (pavyzdžiui, turèti tèsè nusprèsti, kas dèl kokiù fiziniù kalbos padargù trùkumù ar žargoniškos kalbos negali eiti ì eterì). Mums visi tie dalykai nèra aiškùs*. Vis dèlto galime paabejoti ir dèl jù pastangù kelti savo kvalifikacijà. Keistokai atrodè, kai kvieistì ì LKI ir LKD tarties ir kirèiavimo seminarà iš visù televizijù atèjo tik LTV darbuotojas ir pora LNK redaktoriù, tiesa, ne iš tarties ir kirèiavimo konsultanèiù. Kitoms televizijoms ir tiesiogiai tuos dalykùs prižiùrintiems kalbininkams tarties ir kirèiavimo reikalai, matyt, atrodè laiko gaišimas.

6. Apskritai ar ne keistina valstybinè televizijù kalbos priežiùros sistema? Ar nereikètù viskà tvarkyti labiau per televizijù kalbos tarnybas, nustatyti tų tarnybù tèses ir pareigas, sutvarkyti tų tarnybù sistemà (darosi aišku, kad kai kur jù iš viso nèra ar darbas atliekamas tik formaliai)? Kartu reikia galvoti apie kalbos tvarkytojù ir redaktoriù nuolatinio tobulinimosi sistemà, nes vienkartiniai pokalbiai ar perspèjimai neduoda apèiuopiamù rezultatù. Nagrinèjant

konkrečius įvairių laidų kalbos dalykus ypač būtina nurodyti tuos kalbėtojus, kurie dešimtmečiais kalba prasta kalba ir nė kiek netobulėja.

7. Lauktina daug geresnio būsimųjų žurnalistų kalbinio rengimo žurnalistų mokymo įstaigose, universitetuose. Pavyzdžiui, jaunų žurnalistų (praktikantų?) pasirodymas LTV informacinėse laidose leistų tikėtis tam tikros tarties ir kirčiavimo, apskritai kalbėsenos pažangos, bet ta jų kalbėseną gana nevienoda (yra ir visai prastų) ir tiek matyti stengiantis, kad kai kurių net gaila. Kada pasieksime tokį lygį, kad kalba bus tik gerai įvaldytas minčių reiškimo įrankis įrankis ir dėmesį bus galima sutelkti į žurnalistą meistriškumą, o ne į baimę padaryti klaidų?

Kyla klausimų, ar būsimųjų žurnalistų kalbos dėstytojais ne per mažai reikalauja, ar kai ko nepraleidžia pro pirštus, ar apskritai mokykloje yra nuostata tinkamai išmokyti (turėtų būti nuostata konsultuojamiems dėstytojų patiemis išmokti!) bendrinės kalbos? Kodėl diplomuotą žurnalistą turėtų iš naujo mokyti darbdaviai, o ne gauti puikiai visapusiškai parengtą specialistą?

8. Kai rengėmės Kalbos švaros dienoms, buvo pageidauta ieškoti kalbos kūrybiškumo pavyzdžių, kokių netikėtumų, iš didelių kalbos lobynų paimtų kalbos vartojimo atvejų, šiaip visokių gyvų kalbos dalykų. Niekam iš mūsų tokių atradimų padaryti neteko – paprastai verčiamasi standartizuotomis nuąsmentomis kalbos priemonėmis, visai siaurais žodyno ištekliais, nesinaudojama nei leksine, nei sintaksinė sinonimika, tik kartojami vadīamosios laikraštinės kalbos štamai. Nematyti kalbos asmenybių, žmonės skiriasi daugiausia tik kalbos normų pažeidimo pobūdžiu.

9. Labiausiai standartizuota informacinių laidų kalba. Bet tai jų specifika. Jau galima kalbėti apie stilistinę ir žanrinę šių laidų ypatingumą, besiformuojančią savitą kalbėseną ir visai pagrįstą pretendavimą į bendrinės kalbos standartą. Bet čia žengta tik kelio pradžia, ir visų televizijų laukia didelis darbas. Nuo mokamai organizuoto nuolatinio ir kryptingo visų suinteresuotų asmenų – pirmiausia pačių žurnalistų, ypač televizijų vadovų, taip pat įvairių kalbos tvarkytojų ir prižiūrėtojų – darbo ir visų pastangų didele dalimi priklausys visos bendrinės šnekamosios kalbos plėtra ir jos likimas.

10. Labai nevienalytė, į visus šonus išklibusi pokalbių ir šviečiamųjų laidų kalba. Dar daugiau sumaišties pramoginėse ir sporto laidose. Kartais atrodo, kad ten viskas galima – ir žargonas, ir visokios nešvankybės, virtuvės ar garažo žodynas, privāčios buitinės intonacijos ir kalbėjimas tik sau nepaisant, ar žiūrovai supras jų žodžius ir mintis. Turbūt nebus neteisybė sakyti, kad čia bendrinės kalbos kaip ir nėra, ir kiekvienas vedėjas kalba savo ātskira kalba. Kol nėra aiškaus viešojo poreikio tose laidose girdėti bent apygerę, nors kiek kultūringesnę kalbą, tol kalbėti apie kokią nors pažangą, kalbos tobulėjimą, o ne degradaciją, nėra jokio pagrindo.

11. Bendrąjį televizijų kalbos nuosmukį rodo ir aiškiai suprastėjusi reklamos ir anonsų kalba. Prieš 5–7 metus ji buvo geresnė. Dabar jau nieko nestebina tarties ir kirčiavimo klaidos, visokios minties abrakadabros, net polinkis reklamuoti Mikutavičiaus stiliumi rēkiama begalūnė kalbėseną.

12. Laukia didelis kino filmų vertimų, redagavimo ir įgarsinimo vertinimo darbas. Nors kai kur jų kalba neprasta, bet, pavyzdžiui, TV3, o ypač 5 kanalo ir BTV filmuose esti ir visai negerų dalykų. Į šitą itin daug televizijų laiko užimančią kalbos vartojimo sritį turėtų būti mēstas atidus analitinis žvilgsnis.

13. Kalbos švaros dienos patvirtino mintį, kad kalbos normas dabar daugiausia skleidžia ir įtvirtina žurnalistai. Bet televizijose dar aiškiai per daug kalbos nešvaros, pati kalba smukdoma iki pasityčiojimo lygio ir praranda savo réikšmę kaip tautinė vertybė. Pats laikas suvokti tos vertybės svarbą, suprasti kultūrinę bendrinės kalbos nepaprastybę.

Doc. dr. Aldonas Pupkis

* Praėjusiais metais būnant seminare LNK niekaip nepavyko išsiaiškinti, kas atsakingas už pramoginių laidų kalbą ar konsultuoja jų rengėjus.

„Gimtoji kalba“, 2006 7 3–11